
**ІСТОРІОГРАФІЯ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.
ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ
НАУКИ В УКРАЇНІ**

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ РЕПРЕСОВАНОГО КРАЄЗНАВСТВА: ДО БІОГРАФІЇ МИКОЛИ ЕРНСТА

До наукового обігу вводиться невідоме раніше листування відомого кримознавця, археолога Миколи Ернста до його брата – визначного діяча українського музеєзнавства, організатора пам'яткоохоронної справи Федора Ернста. Корпус епістолярію був виявлений і атрибутований професором А.А. Непомнящим, і є цікавим джерелом у вивченні розвитку науки на території Кримського півострову в 20-х роках ХХ ст., зокрема – історії Таврійського університету й біографій діячів науки у Криму вказаного часу.

Ключові слова: Микола Ернст, Федір Ернст, кримознавство, охорона пам'яток.

В научный оборот вводится неизвестный ранее корпус архивных биографических документов крупного крымоведа, археолога Николая Эрнста. В том числе его письма к брату – крупному деятелю музееведения Украины, организатору памятниковоохранительной работы Федору Эрнсту. Эпистолярный корпус был выявлен и атрибутирован профессором А.А. Непомнящим. Письма являются интересным источником о развитии науки на полуострове в 20-е годы ХХ в., истории Таврического университета, биографии деятелей науки.

Ключевые слова: Николай Эрнст, Федор Эрнст, крымоведение, охрана памятников.

In the scientific turnover is introduced the earlier unknown collection of letters written by an archaeologist and a prominent expert on the Crimean Studies – Nikolay Ernst. In particular the letters to his brother Fedor Ernst, who was an eminent figure in Ukrainian museology and also an organiser of the archaeological sites' protective campaign. This collection was brought to light by professor A.A. Nepomnyaschiy. The letters are considered to be an interesting source giving an outlook on the science development of the peninsular in the 20-s of the XX century, also recollecting the Taurida University history and some biographies of scholars.

Key words: Nicolay Ernst, Fedor Ernst, Crimean Studies, cultural legacy protection.

В останні десятиліття методологічні пошуки світової історіографії все більше зосереджувалися на напрямі мікроісторії. Учені з різних країн справедливо констатували, що саме в історії індивіда й «новій біографічній історії» найбільш чітко та наочно ставилася ключова методологічна проблема співвідношення і сумісності мікро- й макроаналізу. У результаті, ми прагнемо відповісти на питання, яким чином успадковані культурні традиції, уявлення визначали поведінку людей (увесь хід подій, їхні наслідки) у специфічних історичних обставинах. У контексті сучасних мікроісторичних підходів зовнішня форма історико-біографічних досліджень наповнилася новим змістом. Тенденції, що сповна виразно виявилися в цій сфері, свідчать про народження нового напрямку зі специфічними дослідницькими завданнями – персональної історії. Основним об'єктом її студій є персональні тексти, а предметом дослідження – історія одного життя в усій її унікальності та повноті. При цьому цілком природно, що у фокус біографічного дослідження

попадає внутрішній світ людини, його емоційне життя, пошук розуму, стосунки з колегами. Саме тому в «новій біографічній історії» особливе значення надається виявленню автобіографічної складової різних документів [1, с. 262-268].

В історії кримознавства 20-х років ХХ століття ім'я Миколи Львовича Ернста (1889-1956) займає одне з ключових місць. Перший директор – практично організатор Центрального музею Тавриди, перший завідувач бібліотеки Таврійського університету, видатний археолог і подвижник пам'яткоохоронної роботи, професор Кримського університету (педагогічного інституту імені товариша М.В. Фрунзе), організатор науки, наступник Арсенія Івановича Маркевича на посту голови Таврійського товариства історії, археології й етнографії – ось далеко неповний перелік для характеристики діяльності М.Л. Ернста тієї епохи [2]. Після арешту Миколи Львовича 1938 року за шпигунство на користь Німеччини й германо-фільську пропаганду в кримознавстві на згадку його імені на довгі роки було накладено табу.

Першими, хто зробив значний крок до повернення правдивої інформації про роль Миколи Львовича в розвитку науки, стали член-кореспондент АН УРСР С.Н. Бібіков, який добре знав М.Л. Ернста за спільними археологічними дослідженнями в Криму в 20-х роках [3] та професор І.М. Храпунов [4].

Численні біографічні документи Миколи Львовича, які ми виявили останніми роками в різних архівах Санкт-Петербурга й Києва, дозволяють доповнити дані про перипетії його долі, підкріпити або уточнити усталені відомості. Кожен зі знайдених документів, що відноситься до характеристики діяльності такої знакової для історії вивчення Криму фігури, як М.Л. Ернст, становить безперечний інтерес, а введення корпусу цих історичних джерел до наукового обігу дозволить об'єктивно відновити історію історичної науки в Криму в цілому. Це тим більше актуально, що невеликий особовий фонд дослідника, який оформився в Державному архіві в Автономній Республіці Крим уже після смерті М.Л. Ернста з документів, переданих його дружиною (ф. Р-3283), фрагментарно відображає його різнобічну діяльність у кримознавстві довоєнного періоду. Дружина Миколи Львовича Софія Миколаївна Олтаржевська так пояснювала це в листі до відомого українського історика, доктора історичних наук, професора Сергія Івановича Білоконя від 14 червня 1974 року: *«Під час арешту М.Л. всі матеріали, документи, над яким[и] він працював, всі праці його, що вже вийшли друком, листи та багато іншого, були вилучені. Словом, всі ящики письмового столу М.Л. і полиці книжкові з виданими працями були спустошені. Після реабілітації М.Л. мені нічого не повернули, посилаючись на те, що все вилучене нібито було знищено»* [5, с. 239-240].

Серед корпусу нових біографічних джерел, перш за все, виокремимо корпус анкет, які власноручно заповнив М.Л. Ернст, що відклалися у фонді «Комісія «Наука та її працівники в межах СРСР» (1924-1930), Комісія «Наука та науковці СРСР» (1930-1932), Комітет обліку науковців і вивчення наукових сил СРСР (1932-1934)» Санкт-Петербурзької філії Архіву Російської академії наук. Хронологічно п'ять виявлених там анкет охоплюють 1926-1933 роки [6, арк. 80-85А].

Першу з них заповнив історик 8 травня 1926 року. Науковий ступінь вказано як «doktor phil.», посада: завідувач Археологічного відділу Центрального музею Тавриди, секретар Таврійського товариства історії, археології й етнографії. Спеціальність, в якій проводить наукові дослідження, вказана «археологія й історія Криму», а «наукова в ній сфера» як «Старожитності Криму доісторичні та середньовічні» [6, арк. 80]. Документ містить інформацію про службу й домашню адресу.

Аналогічними за інформативністю є анкети, заповнені з п'ятиденним інтервалом: 15 і 20 вересня 1926 року [6, арк. 81,82]. Вочевидь, анкетування проводилося різними місцевими науковими установами, де співробітничав краєзнавець, кожне

з яких централізовано відправляло інформацію про своїх співробітників до Ленінграда. Найінформативнішою є чотирьохсторінкова анкета, заповнена 1930 року, де детально викладено життєвий шлях дослідника [6, арк. 83-84зв.]. Тут М.Л. Ернст вказав, що співробітничав в Кримському обласному бюро краєзнавства, Таврійському товаристві історії, археології й етнографії та Всесоюзному товаристві культурних зв'язків із закордоном. У анкеті міститься перелік найзначніших наукових праць краєзнавця, який охоплює 13 назв [6, арк.84зв.].

Остання з анкет М.Л. Ернста, що збереглася в цьому фонді, датована 12 вересня 1933 року, де «син інженера, безпартійний» він повідомляв лише основні біографічні дані [6, арк. 85зв.]. На окремому аркуші додано «Список наукових праць М.Л. Ернста», складений його рукою, який повторює публікації, названі в анкеті 1930 року [6, арк. 85Азв.].

Анкетні дані доповнюють відомостями з епістолярної спадщини найвизначніших діячів кримознавства тієї епохи уривки спогадів про Миколу Львовича.

Предки вченого-кримознавця переселилися до України з Німеччини на початку XIX століття. Дід Миколи Львовича з боку батька працював на поміщицьких суконних фабриках у Волинській, Київській і Полтавській губерніях. Батько, так і не здобувши шкільної освіти, хлопчиком служив прикажчиком у київських торгівельних фірмах, а пізніше став співробітником страхового товариства «Надія» [7, арк.1; 8, арк. 26]. За соціальним станом він вважався купцем другої гільдії. У Глухові Людвіг Ернст мав у власності невелику фабрику з виробництва мотузок [5, с. 12]. Дід з боку матері Данило-Микола Миколайович Неєзе народився 1818 року в Ризі. 1854 року Рада Київського університету Святого Володимира обрала його вченим аптекарем зі званням ад'юнкта-професора [5, с. 12]. Мати Ернста – Христина – здобула домашню освіту [8, арк. 18-21]. У родині Ернстів було шестеро дітей. Дочки Євгенія (народилася близько 1877 р.), Олена (народилася близько 1880 р.), син Георгій (народився близько 1883 р.), дочка Віра (народилася близько 1887 р.). Наймолодшим був брат Теодор-Ріхард (народився 1891 р.). Останній – Федір Людвігович Ернст – став видатним істориком мистецтва й діячем у галузі охорони пам'яток історії та культури України [5, с. 12-13]. Микола Львович народився 23 вересня 1889 року (саме так він вказував в анкетах) у Києві [9, арк.80].

1900 року родина втратила батька, і вони були змушені переїхати до Глухова, щоб стежити за станом справ на фабриці [5, с. 13-14]. У Глухові – відомому українському культурному центрі – Микола навчався в гімназії, яку закінчив 1907 року. Не маючи достатньо засобів для продовження навчання синів у Росії, родина змушена була погодитися з пропозицією дядька – відомого київського лікаря-окуліста Ернста Миколайовича

Нессе (1850-1930), який запропонував фінансову допомогу братам Миколі та Федору для здобуття вищої освіти з обов'язковою умовою, що навчатися вони будуть у Берлінському університеті, який свого часу закінчив він сам [5, с. 18-19]. Із 1907 року Микола став студентом Берлінського університету, де вивчав історію на історичному відділенні філософського факультету [9, арк. 83зв.]. Йому пощастило слухати лекції таких блискучих істориків як Ганс Дельбрюк і Едуард Майер. У ці роки разом із братом Теодором, який після закінчення гімназії також став студентом цього ж факультету, вони об'їхали безліч старовинних міст, познайомилися зі всесвітньовідомими музейними колекціями Німеччини й Австрії. Випускною дисертацією Миколи стало дослідження «Ставлення Москви до кримських татар за Івана III і Василя III».

1911 року, відразу після закінчення університетського курсу, Микола Львович приїжджає до Києва. Тут він отримав посаду бібліотекаря в Університеті Святого Володимира (1911-1914). Вже після від'їзду М.Л. Ернста з Німеччини 1912 року в берлінському науковому виданні було надруковано його статтю «Перші набіги кримських татар на Південну Росію» [10].

Початок Першої світової війни перервав діяльність Миколи Львовича в Київському університеті, де у нього встигли скластися наукові зв'язки з професорами М.В. Довнар-Запольським, В.С. Іконниковим, Т.Д. Флоринським. Нагнітання антинімецьких настроїв у Києві пов'язувалося з гучним викриттям резидента німецько-австрійської розвідки Олександра Оскаровича Альтшиллера, який мешкав у власному будинку № 24 у Києві на Ковальській вулиці. Агентом німців виявився і господар київського кінотеатру (Хрещатик, 38) Антон Шанцер [5, с. 26-27]. Братів Миколу та Федора Ернстів заарештували. До 23 серпня їх тримали у «палацовій дільниці», а потім вислали на проживання в організованому в селі Куртамиш Томської області таборі для німців. Особливо гостро час заслання переживав молодший брат Миколи – Федір. За спогадами його дружини, «вирушаючи до лісу, він [Федір – А. Н.] бився там головою об дерева, поки біль у скривавленій голові не перемагав біль моральну. У такому стані його кілька разів заставляв М.Л., який серйозно побоювався за здоровий глузд молодшого брата» [11, с. 278-279].

Цікаво, що, як свідчать заповнені М.Л. Ернстом пізніше анкети, в 1914-1917 роках, Микола Львович працював завідувачем бібліотеки в Київському комерційному інституті. Час висилки в цих документах взагалі не відбився [9, арк. 83]. Вочевидь, він не хотів афішувати цей період своєї біографії.

Дійсно, 1 травня 1914 року М.Л. Ернста було обрано на посаду бібліотекаря Київського комерційного інституту, але правління вузу потім відмінило цю постанову [12, арк. 8; 16]. З Києва вислали всіх представників родини Ернстів, навіть

його стару матір. Вони змогли повернутися до Києва лише в серпні 1917 року [5, с. 29], прийняли присягу на вірність Росії та її Тимчасовому уряду. Початок революційного безладу в Києві й організація Української Центральної ради вплинули на рішення Миколи Львовича не залишатися в Україні. Чіткий курс лідерів українського національного руху на автономію від Росії М.Л. Ернст не поділяв.

У серпні 1917 року Микола Львович переїхав до Петрограда, де спочатку влаштувався позаштатним службовцем у Російську публічну бібліотеку, а з 8 квітня 1918 року прийнятий співробітником читального залу [13, арк. 27, № 16]. Для вивчення цього нетривалого петроградського періоду життя М.Л. Ернста інтерес становить справа «Про службу М.Л. Ернста», що збереглася у Відділі архівних документів Російської національної бібліотеки. У заяві до Ради Російської публічної бібліотеки від бібліотекаря М.Л. Ернста значилося:

«Повторюючи цим свою заяву від 23-го серпня минул. року, уклінно прошу взяти мене службовцем Російської Публічної Бібліотеки. З 1911-го року я перебував на службі в бібліотеці Київського Університету, а потім був завідувачем бібліотеки Київського Комерційного Інституту. За фахом я російський історик і надрукував ряд наукових праць і статей. Працював я в більшості бібліотек Росії та Заходу, маю ступінь доктора філософії Берлінського університету й знаю значну частину європейських мов.

Петроград. 26 березня 1918 р.

Микола Ернст.

Адреса: Петроград, Митнинська вул., 22, кв. 9. кут 8-ї Різдвяної» [14, арк. 1].

Директор бібліотеки Ернст Львович Радлов у листі від 11 квітня 1918 року (№ 390) повідомляв М.Л. Ернсту:

«Милостивий государ

Микола Львович.

Російська Публічна Бібліотека має честь повідомити Вас, що згідно з постановою Ради Бібліотеки Вас визначено позаштатним службовцем Бібліотеки, з окладом у розмірі 325 крб. на місяць із 6 квітня 1918 р.» [14, арк. 3].

Те, що М.Л. Ернст вільно володів іноземними мовами (німецькою і французькою) зумовив його перехід із 19 червня 1918 року у відділення «Rossica», де сконцентрована література про Росію на всіх мовах світу [13, арк. 32, № 30].

На засіданні Малого Комітету бібліотеки було вирішено про звільнення М.Л. Ернста «у зв'язку з розпорядженням властей про виїзд його на Україну як українського громадянина» [15, с. 652]. У службовій документації бібліотеки виявлено різночитання в даті остаточного звільнення Миколи Львовича [15, с. 652]. Найпізніше з розпоряджень, що зустрічаються, про його звільнення з Російської публічної бібліотеки з 1 листопада 1918 р. датовано 20 грудня 1918 року [13, арк. 45, № 59].

Приїхавши з Петрограда до Сімферополя, Микола Львович Ернст потрапив у творче, насичене духом просвіти, висококультурне середовище. Річ у тім, що, на відміну від інших регіонів колишньої Російської імперії, революційні події 1917 року й подальші перипетії Громадянської війни не звели нанівець у Криму діяльність місцевого вченого співтовариства, а навпаки, активізували наукову роботу в регіоні, що, перш за все, позначилося на працях Таврійської вченої архівної комісії. Рятуючись від революційного лихоліття, в Криму тоді опинилося багато видатних учених, у тому числі – істориків. Так, у ті роки сюди приїхали зі столиць відомі учені-гуманітарії: історик мистецтва член-кореспондент Академії наук Дмитро Власович Айналов (член ТВАК із 3 червня 1919 р.), філософ і теолог Сергій Миколайович Булгаков (член ТВАК із 15 листопада 1919 р.), історики Георгій Володимирович Вернадський (член ТВАК із 15 листопада 1919 р.) і Борис Дмитрович Греков (член ТВАК із 9 лютого 1919 р.), історик мистецтва, академік Никодим Павлович Кондаков (член ТВАК із 1891 р.), літературознавець Євген В'ячеславович Петухов (член ТВАК із 15 листопада 1919 р.), професори Новоросійського університету в Одесі Олексій Миколайович Деревницький (член ТВАК із 1896 р.) й Іван Андрійович Лінніченко (член ТВАК із 1902 р.) і багато інших видатних діячів [16, с. 91-130].

Молодий енергійний німець швидко влився в оточення місцевої інтелектуальної еліти. Маючи досвід роботи у великих книгосховищах, він став завідувачем Наукової бібліотеки Таврійського університету (1918-1921). Одночасно Микола Львович отримав посаду приват-доцента, пізніше – професора відразу на двох кафедрах вузу: російської історії та німецької мови. 1920 року він одночасно влаштувався на роботу в Центральний музей Тавриди завідувачем. Саме на нього лягла вся важка ноша організації нового музею в Сімферополі. Прослуживши завідувачем до 1922 року, Микола Львович перейшов на посаду завідувача археологічного відділу музею [9, арк. 83].

Із перших днів своєї появи в Криму М.Л. Ернст значну увагу приділяв вивченню місцевих старожитностей, археологічним дослідженням. Він активно включився у подвижницьку діяльність місцевої інтелігенції з охорони культурної спадщини.

У Рукописному архіві Інституту історії матеріальної культури зберігся важливий документ, що висвітлює історію наукового життя Криму тієї епохи. Це лист завідувача КримОХРІСу Гліба Анатолійовича Бонч-Осмоловського (1890-1943), відомого антрополога та етнографа, в Академію історії матеріальної культури, датований 23 липня 1921 року. У ньому повідомлялося, що «в листопаді 1920 р. в Сімферополі при ОХРІСі утворилася Вчена Нарада» і просив столичних колег сприяти зміцненню становища Вченої Наради та ставив питання про об'єднання кримської

Вченої Наради з Російською академією наук [17, арк. 12].

У складеному А.І. Полкановим у грудні 1921 року «Нарисі діяльності Вченої Наради при КримОХРІСі за 1-й рік його існування» перераховувалися «найважливіші доповіді, що читалися й обговорювалися на засіданнях». Серед інших – доповіді М.Л. Ернста: «Неолітична стоянка біля села Сабли Сімферопольського повіту (звіт про дослідження)»; «Неолітична стоянка біля печери Кизил-Коба (звіт про дослідження)»; «Пушкінський будиночок у Гурзуфі, його стан і подальша доля (звіт про поїздку)»; «Неолітична стоянка біля гори Кара-Даг (звіт про дослідження)»; «Стан музеїв і старожитностей Керчі та Феодосії й заходи з їх охорони (звіт про поїздку)»; «Стан старожитностей і музеїв у Судакі та Новому Світі (звіт про поїздку)» [18, арк. 5-6зв].

Серед всілякого корпусу історичних джерел, які допомагають відновити історію вивчення Криму, більш рельєфно відчуті особливості пульсації наукового життя на півострові в різні епохи, ми виокремлюємо й активно розробляємо, перш за все, епістолярну спадщину кримознавців [19]. Справжнім відкриттям для історії науки стали виявлені нами в особовому архівному фонді відомого українського історика, мистецтвознавця, музеєзнавця і діяча пам'яткоохоронної сфери Федора Людвіговича Ернста (1891-1942) листи до нього брата – Миколи Львовича. Справу не атрибутовано: має заголовок «Листи Ф.Л. Ернсту якогось Колі».

Листи М.Л. Ернста, що збереглися, братові охоплюють період із лютого 1921 до листопада 1930 року. Брати – колеги на терені вивчення та охорони культурної спадщини – були дружні й постійно підтримували листування. Це підтверджують рядки листа дружини Федора Людвіговича Тамари Львівни, адресованого професорові Сергію Івановичу Білоконю від 22 жовтня 1967 року: «*«Кіулей» він називав жартома свого брата Миколу Людвіговича, з яким був дружний і пов'язаний загальними науковими інтересами. Це був також видатний дослідник – історик і археолог*» [5, с. 270]. Зі змісту листування видно, що в особовому архівному фонді Федора Людвіговича відклалися не всі листи брата. Про це свідчить розрив сюжетних ліній, значні інколи хронологічні лакуни (до декількох років). При цьому в окремих випадках збереглися щомісячні послання, що свідчить про системність епістолярного спілкування братів.

Перше зі збережених листів датовано 20 лютого 1921 року. Для нас воно особливо цікаве тим, що цей складний період становлення нових радянських порядків на півострові – час страшного голоду, що забрав тисячі людських життів, і розрухи, – менше інших охоплено наявною в нашому розпорядженні епістолярною спадщиною інших діячів кримознавства. М.Л. Ернст повідомляв брату: «У мене настій менш життє-

радісний, ніж звичайно. Дуже страждаю від холоду, в чому, правда, значною мірою сам винен, оскільки не запасся дровами вчасно, повіривши обіцянкам Університету. А тут як навмисно ще незвично довга зима. Словом, руки клякнуть і неможливо займатися. Увечері горить, як у Нестора Літописця, лампада. Це також не підіймає настрій. Обідаю в радянській їдальні, де дають пригорілу пшеничну кашу. Платні не платять 4 місяці, оскільки в Криму немає радянських грошей. Продавати мені нічого, бо кращу частину мого гардероба вкрали солдати. Словом, не добре.

Тим часом, роботи скільки завгодно. Правда, в Університеті скасували Історико-філологічний факультет, так що лекції мої припинилися. Проте я тоді почав читати на Природничому факультеті курс «Доісторична людина». (Я взагалі вдався в археологію).

Багато роботи по бібліотеці. Крім того, влаштовується тут Центральний музей Тавриди – археологічний і художній, в якому я перебуваю директором. Звичайно маса роботи, метушині. І за все це отримуєш фунт хліба й трохи пригорілої каші. Прикро. <...>

Провів я напр. гарне літо, полазивши вздовж по горах в околицях Бахчисарая, досліджуючи район поселень стародавніх готів, їхні укріплення, печерні міста. Потім бродив по Південному березі з такою ж метою. Привіз із собою багато малюнків, планів, нотаток. Харчувався, правда, чортзначим, ночував, де Бог пошле й терпів різні негоди аж до «зелених» у горах, але відчував себе чудово і був сповна задоволений <...>» [20, арк. 1-13в.].

4 липня 1921 року Микола Львович повідомляв брата: «Проводжу літо досить рухливим способом. Рухаюся багато по місту й по Криму. У місті в мене маса роботи, оскільки я перебуваю в декількох установах» [20, арк. 2]. Таку трудову завзятість він прозаїчно пояснював необхідністю «гонити за пайками»: «Я працюю в університеті на двох посадах, у музеї, в Кавалерійському училищі (!), в Зовнішторзі (!) та Фінвідділі (!). Яке я маю відношення до цих останніх установ, відає один Аллах. Ось і ганяю цілими днями по місту, висунувши язика» [20, арк. 2]. У цьому ж листі М.Л. Ернст розповідає про наукову поїздку по маршруту Карасубазар – Феодосія – Керч, під час якої він оглядав пам'ятки археології, знайомився з історією й етнографією кримчаків [20, арк. 3-3зв.].

У наступних листах Миколи Львовича, наприклад, від 5 листопада 1923 року, міститься все більше інформації про проведені ним археологічні розкопки «печери за 25 верст від Сімферополя» [20, арк. 5-6].

Події 1924 року дійшли до нас відразу в чотирьох листах М.Л. Ернста до брата. У посланні від 21 травня 1924 року він повідомляв: «Удома писав потроху, та всі речі, яких не можна надрукувати. Ніяк не можу пересилити себе й писати різну плоску популярщину для екскурсантів, а це

тепер єдиний товар у попиті. Читав спорадично лекції, регулярно в Університеті не читав – дратує атмосфера» [20, арк. 9].

У двох наступних листах (від 30 червня й 12 липня) Микола Львович обумовлював деталі приїзду Федора Людвіговича до Криму, організації його відпочинку та культурно-наукової програми (огляд кримських старожитностей і розкопок). Київському гостю хотілося побувати в Севастополі й оглянути археологічні пам'ятки Південно-Західного Криму та Південного берега. Брат домовився про його проживання в Херсонесі [20, арк. 10,11.].

23 жовтня М.Л. Ернст повідомляв до Києва: «КримРаднарком зажадав, щоб копати татарську старовину в Бахчисарай. Довелося копати. Вийшло досить цікаво. Копав я разом із московським археологом Башикировим. Розкопували стародавнє татарське кладовище біля станції. Викопували старі надгробки, що пішли в землю, які виявилися дуже цікавими, у вигляді саркофагів (але не порожніх усередині) з прекрасними орнаментами арабськими та візантійськими й прекрасними написами. Датовані кінцем XIV-го – початком XV-го століття. Розкопали й декілька поховань і також один родовий склеп з п'ятьма небіжчиками, дуже цікавий за будівельною конструкцією» [20, арк.13-13зв.].

2 березня 1925 року в листі до брата М.Л. Ернст ділився враженнями про Другу Всесоюзну конференцію з краєзнавства, що проходила у грудні 1924 року в Москві. Кримську АСРР на ній представляли О.І. Полканов і М.Л. Ернст. Микола Львович повідомляв в листі, що «Я дуже близько зійшовся на з'їзді зі Спициним; у гуртожитку спав на сусідньому з ним ліжку, так що ми цілими ночами розмовляли. Він чудовий старий» [20, арк. 15зв.].

Листи М.Л. Ернста є цікавим джерелом і про проведення першої Всесоюзної археологічної конференції в Керчі. 1926 року виповнювалося 100-річчя від дня офіційного заснування Керченського музею старожитностей. Кримські краєзнавці справедливо вважали за необхідне відзначити цю круглу дату проведенням у Керчі наукової конференції. Звісно, мався на увазі Археологічний з'їзд, скликаний за дореволюційними класичними канонами, проте всім було зрозуміло, що про таку назву зборів радянських археологів не може йтися. За організацію конференції взявся КримОХРІС спільно з Керченським археологічним музеєм. 17 лютого 1926 року Микола Львович повідомляв Федору Людвіговичу: «передбачається всесоюзний археологічний з'їзд у Керчі та Херсонесі з нагоди століття Керченського музею. Напевно, буде дуже цікаво. Адже вперше після 1911 року...» [20, арк. 17зв.].

27 березня М. Л. Ернст писав до Києва: «Конкретно вирішено питання про скликання з нагоди столітнього ювілею Керченського музею «Всесоюзної Конференції Археологів» у Керчі на

початку вересня. Конференцію скликає Головна наука РСФРР. Для здійснення ювілею взагалі й Конференції, зокрема утворено три комітети – один у нас, кримський, один у Москві в Головнауці та один у Пітері в Академії Іст[орії] Мат[еріальної] Кул[ьт]ури. Оскільки від нас виходила ініціатива, то ми продовжуємо її тримати в руках, виробляємо програму ювілею і конференції, списки запрошуваних та ін. Спочатку Головна наука хотіла додати програмі конференції характер винятково присвячений керченській археології. За нашим наполяганням вона розширила програму в тому сенсі, що «на Конференції читаються доповіді з галузі археології Криму і культур Південної Росії, пов'язаних із Кримом». Хоча з Кримом можна пов'язати все, що завгодно, все ж ми наполягаємо тимемо, щоб програма була ще більше розширена й охоплювала взагалі всю російську археологію. без сумніву, так і буде, навіть якщо в офіційній програмі й значимість наведена вище формула. Ми прагнемо до того, щоб це було продовження колишніх археологічних з'їздів.

Із нагоди ювілею буде виставка археологічної роботи музею за 100 років (креслення, карти й ін.), будуть відкриті всі катакомби з фресками, завжди закопані (я за 7 років перебування в Криму їх ще жодного разу не бачив) – це виняткової рідкості випадок. Буде влаштовано ряд цікавих екскурсій в Німфей, Мірмікіон, до Асандрового валу, на гору Оук і на Тамань. Після з'їзду можна буде ще зробити якусь подорож скопом по Криму.

Зі зручностей передбачається залізнична знижка на 50 %, безкоштовна ночівля і дуже здешевлені харчі» [20, арк. 19-19зв.].

Микола Львович радився з братом, які українські наукові установи та товариства запрошувати, пропонував київським ученим «виявити ініціативу» та створити в українській столиці «Комітет сприяння конференції». Він справедливо відмітив, що «Бажано, звичайно, щоб приїхали діяльні люди й поменше роззяв, кустарщиків і наукових паночок» [20, арк. 19зв.].

До питання про археологічну конференцію в Керчі М.Л. Ернст знову повертається в листі 27 травня 1926 року: «На твоє запитання про Керченський з'їзд можу тобі повідомити, що він, мабуть, відбудеться, але, можливо, у скромних розмірах, бо мало сподівань на асигнування сум. Узагалі, раз справа в руках Головнауки, то вона йде черепашичими кроками й нетямущо. Ми зі свого боку все підготували в лютому-березні, а вони до сьогодні ні з місця, навіть запрошень ще не надсилають. Можуть цим дуже зіпсувати справу. Гроші власне потрібні не стільки на з'їзд, скільки на ознаменування ювілею ремонтами, преміями й ін., а для з'їзду потрібні гроші маленькі» [20, арк. 20]. У цьому ж листі Микола Львович детально розповів про результати своїх археологічних досліджень на Неаполі.

Штрихи створюють цілісний портрет. Зібрані по крупницях в архівах Києва та Санкт-Петербурга відомості дозволяють нам формувати невідомий досі образ багатогранної особи видатного діяча кримознавства Миколи Львовича Ернста. Поки що ми знайомимо краєзнавців лише з незначною частиною зібраних матеріалів про цю людину. Відтворення його повного образу й ролі у кримознавчих дослідженнях ще попереду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Репина Л.П. История исторического знания / Л.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ю. Парамонова. – М. : Дрофа, 2004. – 288 с.
2. Бикова Т.Б. Ернст Микола Львович / Т.Б. Бикова // *Енциклопедія історії України*. – К. : Наукова думка, 2005. – Т. 3. – С. 46-47.
3. Бібіков С.М. Микола Львович Ернст: До 75-річчя з дня народження / С.М. Бібіков // *Археологія*. – 1964. – Т. 16. – С. 232-233.
4. Храпунов І.М. Микола Львович Ернст / І.М. Храпунов // *Археологія*. – 1989. – № 4. – С. 111-115.
5. Білокінь С.І. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст / С.І. Білокінь / *Ін-т історії України НАН України*. – К., 2006. – 355 с.
6. Санкт-Петербурзька філія Архіву Російської академії наук (далі – ПФАРАН), ф. 155, оп. 2, спр. 794.
7. Національні архівні фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (далі – НАФРФІМФЕ), ф.13, оп.1, спр.1.
8. НАФРФІМФЕ, ф. 13, оп. 1, спр. 2.
9. ПФАРАН, ф. 155, оп. 2, спр. 794.
10. Ernst N. Die ersten Einfälle der Krymtataren in Südrussland // *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*. – Berlin, 1912. – Bd. 3. – H. 1. – S. 1-58.
11. Эрнст Т.Л. [Воспоминания] / Т.Л. Эрнст // Білокінь С.І. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст / С.І. Білокінь / *Ін-т історії України НАН України*. – К., 2006. – С. 278-279.
12. Державний архів м. Києва, ф. 153, оп. 1, спр. 391.
13. Російська національна бібліотека, відділ архівних документів (далі – РНБ ВАД), ф.2, оп.1 (1917 р.), накази та розпорядження.
14. РНБ ВАД, ф.10/1, Особова справа М.Л. Ернста.
15. Михеева Г.В. Эрнст Николай Львович / Г.В. Михеева // *Сотрудники Российской национальной библиотеки – деятели науки и культуры: Биографический словарь. Т. 2: Российская Публичная библиотека – Государственная Публичная библиотека в Ленинграде, 1918-1930. – Санкт-Петербург : Алетейя, 1999. – С. 652.*
16. Непомнящий А.А. Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения / А.А. Непомнящий. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. – (Биобиблиография крымоведения; Вып. 3). – 432 с.

17. Інститут історії матеріальної культури РАН, науковий архів, рукописний відділ (далі – ІІМК РАН НА РВ), ф. 2, оп. 1 (1921 р.), спр. 71.
18. ІІМК РАН НА РВ, ф. 2, оп. 1 (1922 р.), спр. 57.
19. Див. докладніше: Непомнящий А.А. Подвижники крымоведения / А.А. Непомнящий. – Симферополь, 2006. – Т. 1. – 324 с., ил. – (Библиография крымоведения; Вып. 7); Т. 2: TAURICA ORIENTALIA. – Симферополь, 2008. – 600 с., ил. – (Библиография крымоведения; Вып. 12).
20. НАФРФІМФЕ, ф. 13, оп. 3, спр. 56.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.і.н., професор **Я.В. Верменич**, д.і.н., професор **П.М. Тригуб**

© А.А. Непомнящий, 2010

Стаття надійшла до редакції 02.02.2010